

*Кушинська Л. А.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук
КНУТК імені І.К.Карпенка-Карого (м. Київ)*

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНЦІВ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

Перебування під іноземною юрисдикцією є однією з сторінок історії вітчизняної державності, як і те, що українці мусили доводити своє право на суверенне існування. Правове становище українців Австрійської імперії еволюціонувало від з реформ кінця XVIII століття, через реформи 1867 року і до повноправного представництва у австрійському парламенті на початку ХХ століття. В цьому процесі русини мали впливових конкурентів, адже на автентичні українські території, політичні права та культурний спадок претендувала інша національна спільнота. Збереження своєї переваги над українцями на всіх рівнях влади у провінції поляки вважали життєво необхідною умовою для відродження своєї держави у майбутньому [10].

21 грудня 1867 році Державна Рада Австро-Угорщини схвалює закони, що становитимуть відому “грудневу конституцію”. Друга стаття Конституційного закону про загальні права громадян королівств і областей, які представлені в рейхсраті, від 21 грудня 1867 проголошувала рівність усіх громадян перед законом, а третя – однакову доступність державних посад для всіх осіб, які мають права австрійське підданство. Дев’ятнадцята стаття зазначеного документу декларувала рівність у правах усіх народів держави, невід’ємне право кожної нації підтримувати і культивувати свою національність і мову, визнання державою за всіма мовами, вживаними в областях монархії, рівного права на використання у школах і при здійсненні функцій та різноманітних актів державного життя. Важливим було положення про організацію установ народної освіти в областях, населення яких належить до різних народностей, про право кожної з них отримувати освіту власною мовою [1].

Реалізувати на практиці декларовані права для українського населення було не простою справою. І хоча вважається, що у багатонаціональній Австрійській імперії, одній з найуспішніших судових систем, не було проблем з корупцією [9], щоби скористатись позитивами конституційної монархії, потрібно було докласти неабияких зусиль. Насамперед, необхідно було в межах чинного законодавства забезпечити своє повноправне представництво у парламенті, зважаючи хоча б на те, що у Східній Галичині відсоток русинів об’єктивно був більшим, ніж поляків та інших націй – 65% проти 20% поляків і 10% інших народностей. Однак, крім перших та останніх виборів, галицькі українці завжди програвали вибори, як до місцевого Галицького сейму, так і до Віденського рейхсрату [10]. Причина полягала у недостатній мотивації так званої “пасивної більшості” русинів, й у надмірній активності їх опонентів (поляків, москвофілів). Давався взнаки низький рівень освіти українців, відсутність єдності

політичного бачення та скрутне матеріальне становище українських селян, що сприяло купівлі-продажу голосів виборців.

Початок ХХ століття став знаковим для українців обох імперій. У Австро-Угорщині посилилася боротьба за загальне виборче право, у Російській імперії з'являється перший станovo-представницький орган – Держдума, що було вимушеним заходом царя, стурбованого масштабом заворушень 1905 року. Запровадження загального виборчого права для всіх чоловіків в Австрійській імперії й чергові вибори до парламенту відбувались одночасно з II Держдумою Росії. Однак, ці дві, фактично паралельні події підкреслюють різницю правового становища підавстрійських та наддніпрянських українців, і рівня їх правосвідомості.

Насамперед, варто уваги, що політична активність підавстрійських українців була об'єктивно помітнішою. На початку століття у Галичині, в межах чинного законодавства існувало кілька політичних партій, котрі визначились зі своїми програмними вимогами. Передові позиції посідало національно-демократичне сторонництво, позиції ж радикалів та соціалістів виявились чужими українському праворозумінню. “Бути соціалістом або радикалом і християнином – се річ неможлива, Сьвідомий соціаліст і сьвідмий християнин – се вогонь і вода” [4, стор. 1].

Рівень правосвідомості підавстрійських українців важко характеризувати однозначно. Національна інтелігенція докладала всіх зусиль, аби русини не лише усвідомлювали себе повноправними підданими конституційної монархії, але намагались зробити, аби ця обізнаність охопила якомога більшу частину громади. Однак, давалась взнаки політична незрілість, слабка мотивація та відсутність громадянської позиції незаможної частини галицького населення. Знаходилося чимало селян, котрі, не усвідомлюючи важливості українського представництва в сеймі чи парламенті, продавали свої голоси, за що отримували презирливе прізвисько “хруні”.

Така ситуація була відома проведу політичних партій. У резолюції З'їзду національно-демократичного сторонництва від 2 січня 1907 року, зокрема, йдеться: “Наші народні організації по всіх повітах краю мусять безупинно ширити в наших народних масах національну свідомість, вціплювати всі маси віру в будучність народу, та добувати в сих народних масах енергію, силу і карність до політичної боротьби, як також усіма способами вести роботу до покономічного піднесення народу аби живу народну ідею здійснити в політичній свободі і економічному гаразді” [2, с. 2].

З іншого боку, очевидним є поступове усвідомлення селянами своїх правових та політичних інтересів. Питання виборів депутатів (послів) до парламенту активно обговорювалось не лише в україномовній пресі, доступній письменному населенню, але й на сільських передвиборчих вічах. Польські радикальні угруповання вдавались до політтехнологій, від тиску на війтів й таємного проведення першого етапу виборів до затримки виборців під надуманими приводами в день голосування, підкупу, банального залякування, провокування заворушень і бійок за допомогою підкупленого натовпу.

Вищезазначена резолюція так описує події: “Руський народ в Галичині є сильно zagrożений у своїм правно-політичнім становищі тому, що краєве правління віддано виключно в руки польських верховодів, – а послідня надія на поліпшене політичних відносин Русинів в Галичині дорогою справедливої виборчої реформи не здійснила ся ухваленням нового виборчого уставу до державної ради, бо нечуване покривджене руського народу що до єго парламентарного заступництва збільшено розширенєм краєвої автономії, через що віддано в руки польських верховодів нову зброю на знищення руського народу.” [2, с. 1].

Вибори до австрійського райхсрату 1907 року були знаковою подією в середовищі української громади, що висвітлювалась у пресі. Часопись “Основа” розлого описує передвиборчі перегони, вона ж дає поіменний список послів (депутатів), з зазначенням округу. У парламенті було утворено Руський клуб на чолі з Юліаном Романчуком, програмною основою якого було насамперед “оборона інтересів малоруської нації для її самостійного розвою політичного, економічного, суспільного і культурного” [5, с. 2]. На своєму засіданні від 05 липня 1907 р. Русько-український парламентський клуб прийняв програму діяльності посольського представництва, де зазначалося про опозиційну політику щодо Відня, доки не будуть створені належні умови розвитку для українського народу в Австрії.

Питання, котрі висувались українцями в обох парламентах, були подібними, наскільки то дозволялось чинним законодавством, однак, різним був механізм їх вирішення. Попри конституційну гарантію щодо організації установ народної освіти, обов’язковість початкової освіти та право кожної з народностей навчатись власною мовою, її реалізація потребувала значних зусиль. З середини ХІХ століття майже повсюди у шкільництві панувала польська мова викладання, що було підкріплено законодавчо. На зламі ХІХ та ХХ століть більшість українського сільського населення Галичини було неписьменним, що робило його вразливим перед бюрократією польської адміністрації. Боротьба за українізацію початкової, середньої та вищої освіти уже від середини ХІХ ст. стає провідним напрямом політичних вимог та безпосередньої просвітницької діяльності нечисленної русинської (української) інтелігенції, вагомим фактором національного виховання українців в умовах відсутності власної державності [1, с. 41].

Задля збереження рівноваги у імперії, а також зважаючи на так звані “обструкції”, тобто, перешкоди діяльності парламенту, що вчинялись руськими послами, наприкінці 1907 р. австрійський уряд був змушений піти на поступки українцям. Визнаючи сам факт зловживання польських урядовців та їх передвиборчі політтехнології, уряд пообіцяв притягнути до відповідальності винних урядовців у зловживанні під час парламентських виборів. Також було погоджено питання надання українцям концесії на заснування банку у Львові, постійних субсидій для “Просвіти” та на фундацію “Народного Дому” у Львові. Передбачалось посприяти у проведенні виборчої реформи до галицького сейму, й виборів до громадських рад.

Обговорення мовного питання у Австрійському парламенті заслуговує на окрему увагу. Липневий номер “Основи” за 1907 рік описує протест, котрий був викликаний спробою одного з послів, доктора Дмитра Марківа доповідати російською мовою. Депутату просто не дали продовжити виступ, а віце-президент попередив, що відбере послу право голосу, якщо той не доповідатиме українською мовою [6, с. 2]. Уряд пообіцяв вирішити справу урядової мови у громадах та відкрити ще дві українські кафедри в Львівському університеті.

Україномовна преса носила не лише культурно-інформативний характер, її рубрики стосувались реалізації прав, тобто, становили своєрідний лікбез для селян. Так, простою й доступною мовою журнал “Основа” за 5 червня 1907 рік описує, як потрібно скласти позов. Номер за 19 червня 1907 року розлого оповідає про так зване “право бідних” й детально описує, як його оформити, що мають написати селянинові у війтовській приймальні безкоштовно, як він має засвідчити свій тяжкий матеріальний стан, так зване “убожество” за допомогою відповідного свідоцтва – “Квестіонару”, що звільняє малозабезпечених від сплати стемплій. Зазначається, що надрукувати зазначений документ можна самому, або ж “мусить се зробити *безоплатно* громадський писар” [4, с. 3].

Якщо порівняти становище підавстрійських та наддніпрянських українців, ілюстрацію до того дає вересневий випуск “Основи” за 1907 рік, котрий зокрема, констатує, що “...в Україні через недбальство російських властей дуже тяжко живеться селянському народові, адже українці не мають ні своїх шкіл, ніяких просвітніх товариств, ні читалень, ні кас позичкових, не вільно відбувати ні віч, ні зборів, а до недавня те не було вільно видавати народною мовою книжок для наших людей, ні часописів...” [7, с. 4]. Описуючи ж діяльність Держдуми Російської імперії, журнал оповідає коротко ”Дума поки що не розігнана, радить” [3, с. 2].

Таким чином, українська громада Австрійської імперії мала правові гарантії й механізми їх реалізації, а також потенціал до їх подальшого вдосконалення. Проводом нації виступила національна інтелігенція, котра парламентським шляхом домагалась реалізації гарантованих конституцією прав, а також, сприяла просвітницькій діяльності серед русинів. Підавстрійські українці, зокрема, інтелігенція відчували свою єдність з наддніпрянцями і намагались донести цю ідею через друк. Вочевидь процес національного відродження не дійшов тої стадії, що передбачає стратегію, єдність, мотивацію. Попри ті позитиви, що надавала конституційна монархія, українці не асимілювались, а усвідомлювали себе як нація, котра прагне державності й соборності. Подальша Велика злука 1919 року, як етап Української національно-демократичної революції та безпрецедентне явище світової історії, стане яскравим прикладом такого прагнення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституційний закон про загальні права громадян королівств і земель, представлених в рейхсраті 1867. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : <https://constituanta.blogspot.co.at/2011/08/1867.html>
2. Журнал “Основа”, Число I., Річник II, Львів, дня 2 січня 1907 року.
3. Журнал “Основа”, Число 12., Річник II, Львів, дня 20, марта, 1907.
4. Журнал “Основа”, Число 25., Річник II, Львів, дня 19, червня, 1907.
5. Журнал “Основа”, Число 26., Річник II, Львів, дня 26, червня, 1907.
6. Журнал “Основа”, Число 29., Річник II., Львів, дня 17, липня, 1907.
7. Журнал “Основа”, Число 36., Річник II, Львів, дня 4, вересня, 1907.
8. *Плекан Ю.* Перший досвід парламентаризму: українці – депутати віденського парламенту та галицького крайового сейму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту : <http://personal.pu.if.ua/depart/yurii.plekan/resource/file/dovidnuk.pdf>
9. *Чарльз Интрао.* Розпад Австро-Угорщини: причини та наслідки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту: <http://ah.milua.org/dissolution-of-the-habsburg-monarchy-causes-and-consequencts>
10. *Шеремета О., Шумлянський В.* Польські зловживання та українське хрунівство як елементи виборчої системи в Австро-Угорській державі у 1873 – 1914 рр. . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk15/fail/Sheremeta,Shumljanskyj.pdf

Кушинська С. В.
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри суспільних наук
КНУТК імені І. К. Карпенка-Карого (м. Київ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ СКОРОПАДСЬКОГО

Період національно-визвольних змагань поставив на порядку денному суверенне право українського народу на розбудову власної держави. Кожна з політичних сил мала власну стратегію щодо досягнення цієї мети, але був єднальний чинник, той, що ні у кого не викликав сумнівів у своїй нагальності – культурна сфера.

У науковій літературі іноді застосовується більш широке поняття “гуманітарна сфера”, що охоплює ідеологію державотворення, розвиток української мови, культури, ментальності, національного інтелектуального потенціалу, охорону здоров’я населення, формування громадянського суспільства, охорону природи, систему взаємодії з міжнародним співтовариством, демографічну політику, формування національної еліти, освіту, науку, виховання, світоглядну й релігійну свободу людини, її соціальний захист і допомогу, розвиток міських і сільських типів поселень, інформатизацію суспільства тощо [9]. Автор зупиняється на більш вузькій сфері, що